

O MJESNIM GRUPAMA DALMATINSKE SLIKARSKE ŠKOLE U XV. ST.

LJUBO KARAMAN I KRUNO PRIJATELJ

1.

Neumorni i zaslužni istraživač stare dalmatinske umjetnosti Kruno Prijatelj u više je navrata pisao o domaćim dalmatinskim slikarima XV. stoljeća. U posljednjem svesku povremenih izdanja Konzervatorskog zavoda u Splitu »Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji« Prijatelj nastoji utvrditi karakteristike i specifičnosti pojedinih mjesnih grupa dalmatinskog slikarstva XV. stoljeća, poimenice u Zadru, Dubrovniku i Šiberiku.¹⁾ Problem, rješavanja kojeg se je Prijatelj prihvatio, jest prilično težak, jer je materijal, koji je izmakao zubu vremena i do nas došao dosta fragmentaran i raznolik. I u ovom svojem napisu Prijatelj je upozorio na dosad neobjelodanjene i nepoznate slike tog doba, iznio nove arhivske podatke i priopćio točna analitička zapažanja o pojedinim slikama, iako se svatko ne će složiti u svim piščevim zaključcima. Mislim, da je dobro o njima povesti diskusiju i izmjenu mišljenja, e da preko nje dodemo do što točnijih rezultata.

Kao specifičnost zadarskih slikara XV. stoljeća, kojom se oni odlikuju i kojom se odvajaju od ostalih dalmatinskih slikara istog doba, Prijatelj ističe, s jedne strane bliži dodir s čistom gotikom mletačkog kasnog trećenta i daljinu od Bizanta te s druge strane jači kvalitet; u ostalim gradovima čisti se gotički pečat osjeća na posebni, možda više pučki, manje rafinirani način. Ovako gledanje bilo je nekako u zraku. Zadar je u srednjem vijeku češće i duže nego li koji drugi grad Dalmacije bio pod mletačkom vlasti. Njegova sred-njevjekovna umjetnost ima češće i ranije veze s umjetnošću Mletaka od ostalih gradova Dalmacije.²⁾ To se osobito može reći za slikar-

1) K. Prijatelj, Prilog poznavanju zadarskog i šibenskog slikarstva XV. stoljeća u »Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji«, Split, 1954., str. 67—86.

2) Up. Lj. Karaman, Portal majstora Radovana u Trogiru, Zagreb 1938., str. 34 i 48.

stvo. U Zadru je u samostanu duvna sv. Marije bilo više slika mletačkog trećenta.³⁾ Oko g. 1400. spominje se u Zadru slikar Domenik Ivanov iz Mletaka, a g. 1394. Nicolò di Pietro slika za zadarskog građanina, što ga latinski natpis zove Vulcia (Vučina) Belgarçone Bogorodicu s djetetom, danas u akademiji u Mlecima. Još ranije spominju se slikari iz Zadra na naukama u Mlecima. Majstor Nikola, sin majstora Ciprijana, spominje se g. 1374. kao naučnik slikara Paola Veneziāna, a Blaž sin Luke iz Zadra navodi se g. 1386. u istom svojstvu u radionici Jacobella Bonomo.⁴⁾

Podlogu za svoje mišljenje Prijatelj nalazi u četiri slike XV. stoljeća u Zadru. To su Marija s djetetom u sakristiji franjevačke crkve; poliptih iz crkvice sv. Ivana u Stanovima kod Zadra, u vrijeme posljednjeg rata odnesen nekamo u Italiju; Marija s djetetom iz samostana duvna sv. Marije i poliptih u franjevačkoj crkvi u Zadru. Iz ovog skupa slika, koje po mišljenju pisca pokazuju jednake specifične crte zadarske slikarske grupe, izostavljene su dvije poznate slike, i to upravo one dvije, kojima znamo sigurno vrijeme i autora, dcmaćeg sina. To su Marija s djetetom iz Crkve Gospe od Kaštela, koju g. 1447. signira poznati slikar Blaž Trogirānin (signira kao Blasius de Jadra, jer je jamačno neko vrijeme boravio u Zadru) i poliptih, koji je u prošlom ratu propao u požaru samostana duvna sv. Marije, a izradio ga je i signirao g. 1493. svećenik Petar »Jordanicus«. Prijatelj nije slučajno izostavio iz svojeg skupa slike značajne za zadarsko slikarstvo XV. stoljeća ove dvije slike, jer one stvarno nikako ne odgovaraju njegovoj tezi o čistoj gotici bez primjese Bizanta. Marija iz Gospe od Kaštela majstora Blaža ima strogu fizionomiju bizantskog tipa, tako da i sam Prijatelj pomišlja — po mom mišljenju bez dovoljno osnove — da je u toj slici majstor Blaž kopirao stariju ikonu ili na starijoj slici vršio neka restauriranja. Zanimljivo je svakako, da je majstor upravo u Zadru napustio fizionomiju gotičke, zapadnjačke Marije u vidu blage i nevine djevojke, koji pokazuju Marije na ostalim slikama, što se vežu o ovog majstora i njegovu radionu u Šibeniku, Trogiru i Korčuli.⁵⁾ A poliptih Petra »Jordanicusa« iz samostana sv. Marije iz g. 1493. ne povodi se za suvremenim slikarstvom u Mlecima, koje je već dosljedno kročilo putem renesanse, nego ima očitih dodira s radom bizantinsko-mletačkih »madonera«.

Ali ni sve ostale zadarske slike XV. stoljeća ne potvrđuju u cjelini tezu o čišćoj mletačkoj gotici i o višem kvalitetu zadarske slikarske grupe u uporedbi s drugim savremenim slikarskim središtima u Dalmaciji. Marija iz sakristije franjevačke crkve i poliptih

3) Up. C. Cecchelli, Zara, Roma 1932., passim.

4) Up. Prijatelj, Prilog poznavanju itd. n. dj. str. 72, bilj. 6 i 13. L. Testi, Storia della pittura veneziana str. 135, 322. Bergamo 1909.

5) Up. članak K. Prijatelja u Historijskom Zborniku, Zagreb 1951., G. IV, str. 173—177 i »Zadarske slike i skulpture od IX. do XV. stoljeća« (katalog izložbe), Zadar 1954., sl. 7.

nedavno odnesen iz zadarske okolice u Italiju ostaju na liniji prosječnog rada dalmatinskih primitivaca i ne odudaraju i ne odvajaju svojim karakterom od tog rada. Marija franjevačke crkve slikana je na crvenoj pozadini, koja je vrlo rijetka u Mlecima, a česta u radovima dalmatinskih t. zv. primitivaca XV. st. Poliptih u vrijeme rata odnesen u Italiju poznam samo po reprodukciji, koju mi je pokazao K. Prijatelj, i po njoj imam utisak, da se radi o prosječnom, dosta provincijaliziranom radu. I Prijatelj opaža, da crtež djeluje pomalo nesigurno, a Isus ga u svojoj grotesknoj karikiranosti podsjeća na malog Kineza.⁶⁾

Preostale dvije slike su svakako kvalitetni radovi izrazito gotičkog, mletačkog značaja. Ali jedna od njih, Marija na prijestolju iz sv. Marije u Zadru, nije sigurno domaće djelo i postoji mogućnost, da je to trećenteski rad nabavljen iz Mletaka; tu mogućnost priznaje i sam Prijatelj.⁷⁾ Čitava njegova teza prema tome nalazi stvarni temelj samo u jednoj slici, poliptihu u crkvi franjevaca u Zadru a jednom u Ugljanu.

Ugljanski poliptih je kvalitetno djelo s općim crtama mletačke slikarske umjetnosti o. g. 1400. Dovodio se u vezu s radom Jacobella Bonomo odnosno sa zadarskim majstorom Blažom sinom Luke, koji se g. 1384. spominje kao Bonomov učenik. Poliptih je po mojem mišljenju svakako rad domaćeg majstora, ali iz nešto kasnijeg vremena, to jest iz sredine XV. stoljeća. Poliptih pokazuje, istina, opće crte mletačkog kasnogotičkog slikarstva o. g. 1400., ali imamo dva razloga, da ga datiramo nešto kasnije.⁸⁾ Jedan su razlog rezbarije drvenog okvira u oblicima zrelog gotico fiorito, a drugi su postolja, na kojima su postavljeni Marija u sredini i figure svetaca po arkadama poliptiha. Prve (rezbarije okvira) se javljaju tek poslije g. 1400. a preovladavaju prema sredini stoljeća, a druga (postolja) se uopće ne javljaju prije sredine XV. stoljeća, ali u to doba su Mleci već bili napustili stil iz vremena oko g. 1400.⁹⁾

Skupimo li i uzmemo li u obzir sve, što smo gore iznijeli o zadarskim slikama XV. stoljeća, mislim, da smo bliži istini, ako se za sada zadovoljimo jednostavnom konstatacijom, da Zadar ima u ugljanskom poliptihu djelo darovitog domaćeg majstora, koji se

6) Up. Prijateljjev članak Prilog poznavanju itd., n. dj., str. 68 i 69 i sl. 23. Mletački karakter ima Marijino prijestolje sa bogato iskićenim baldakinom na ovom poliptihu; ali slična pa i bogatija prijestolja imaju slike Marije u Trogiru i Korčuli (v. slike br. 126 i 129 u mojem članku u »Recueil Uspenski«, Pariz 1932., II/2, sl. 126 i 129.

7) Up. njegov članak u Prilog poznavanju itd. n. dj., str. 71, sl. 70. Slika je pretrpjela štete u posljednjem ratu, ali je spašena i nalazi se na popravku u Restauratorskom zavodu JAZIU u Zagrebu.

8) Petricioli u navedenom katalogu zadarske izložbe g. 1954. stavlja također ovaj poliptih u polovicu 15. stoljeća (str. 7).

9) Up. za motiv postolja R. van Marle, The development of the Italian school of painting. Haque VII 1926, sl. 242 (Giambono), XVII 1935, sl. 1, 5, 16, 17 (radionica Vivarinija) a za rezbarije okvira, ibidem, passim. Testi o. c. I. str. 435, II. 328, 329, 338, 343.

sredinom XV. stoljeća pridržaje stila, koji je u svojoj mladosti crpio iz prve ruke u Mlecima; u uporedbi s ovim poliptihom većina poliptiha, madona i raspela u ostalim mjestima Dalmacije djeluje stvarno manje dotjerano, većma provincijalno i kao preradba mletačkih utjecaja iz druge ruke.¹⁰⁾

Slikarstvo XV. stoljeća u Dubrovniku u upoređenju sa slikarstvom istog vremena u ostalim mjestima Dalmacije a osobito u Zadru ima po mišljenju Prijatelja mnogo jaču bizantinsku notu kao posljedicu bizantinske tradicije, koje korijeni idu do »grčkih slikara«, što se spominju u Dubrovniku u XIV. stoljeću.

Nedavno sam upozorio na to, da su *pictores greci*, što ih spominju dokumenti u dalmatinskim gradovima — i to ne samo u Dubrovniku nego i u Kotoru i Zadru — samo sporadične pojave u vezi s prigodnim boravkom u našem primorju majstora iz unutrašnjosti Balkana. Usto sam iznio, kako se djelatnost domaćih slikara u Dubrovniku afirmirala kasnije nego li i drugim gradovima Dalmacije a razvila se jače tek u XV. stoljeću, pod utjecajem majstora Blaža Trogirana (u Dubrovniku g. 1421.—1427.) i Lovre Kotoranina (u Dubrovniku g. 1448.—1477.). Tek pod kraj stoljeća dobio je Dubrovnik vlastitu i specifičnu slikarsku školu u krugu majstora oko Nikole Božidarevića; ali njihova umjetnost u uporedbi s umjetnošću dalmatinsko-dubrovačkih primitivaca XV. stoljeća ne znači inzistiranje na bizantinskim oblicima nego naprotiv njihovo sve to jače napuštanje.

I u slučaju dubrovačke slikarske grupe u XV. stoljeću Prijatelj temelji svoje mišljenje samo na jednom djelu sačuvanog slikarskog materijala iz tog doba, dapače, kako ćemo još vidjeti, na jednom detalju tog dijela sačuvanih slika. Polazna točka za njegovu tezu o dubrovačkom slikarstvu bilo je po svoj prilici strogo bizantinsko lice Bogorodice na poliptihu Ivana Ugrinovića na otoku Koločepu iz g. 1434. i na poliptihu Matka Junčića na otoku Lopudu iz g. 1452.

Međutim sam Prijatelj priznaje, da se na slici Bogorodice sa djetetom u crkvi sv. Đurđa na Boninovu u Dubrovniku i u slici dubrovačkog podrijetla u splitskoj Galeriji umjetnosti javlja »prava gotička forma« a ne bizantinska i on točno uočava oznake gotičke umjetnosti to jest karakterističnu živu skalu boja, izvjesnu notu grotesknosti i sklonost k S-impotaciji likova. U istom napisu Prijatelj upozorava također na nepoznatu i dosada neobjelodanjenu gotičku Bogorodicu iz crkve sv. Jakova na Pelinama u Dubrovniku. Kod Prijatelja sam vidio reprodukciju ove vrlo dobre slike, koja očito podsjeća na slike mletačkog majstora iz sredine stoljeća Michele Giambono i svakako je u vezi s utjecajem njegove radioni-

¹⁰⁾ Kod utvrđivanja značajki zadarskog slikarstva XV. stoljeća trebalo bi uzeti u obzir također slike iz zadarske okolice, koje su bile izložene u izložbi »Zadarske slike i skulpture od IX. do XV. st.« (katalog n. dj. br. 33 (Božava), 34 (Zaglav), 35 (Sv. Krševan Zadar), 39 (Luka), 40 (Čakovac), 41 (Kraj)).

ce; ali lako, da je bila uvezena izvana. Možda je pisac mišljenja, da ove slike izrazito gotičkog značaja potječu iz kasnijeg vremena od napomenutih poliptiha Ugrinovića i Junčića, na kojima on temelji svoju tezu;¹¹⁾ ali za takovo datiranje nema ni dokaza ni osnove. I sam Prijatelj veli za sliku na Pelinama, da je to djelo prve polovice XV. stoljeća, a za ostale dvije slike piše, da su nastale pod utjecajem Blaža Trogirana, koji je u Dubrovniku djelovao godine 1421.—1427.¹²⁾ U ranijem napisu je Prijatelj izričito datirao ove dvije posljednje slike u vrijeme o. g. 1420.—1435.¹³⁾ I radove Lovre Dobričevića iz Kotora, koji se pred sredinu XV. stoljeća javlja kao slikar u Dubrovniku, Prijatelj nazivlje čistom gotikom.¹⁴⁾ Prema tome i iz njegova pisanja izlazi, da veći dio dubrovačkih slika XV. stoljeća ne pokazuje bizantinske crte u jačoj mjeri od ostalih gradova Dalmacije.

A po mojem mišljenju to ne čine ni spomenuta dva poliptiha na Lopudu i Koločepu. Nema u njima bizantinskih crta i motiva u bitno većoj mjeri nego li u slikama istog doba u drugim mjestima Dalmacije. I ova dva poliptiha u okolici dubrovačkoj nadovezuju na rad Blaža Trogirana i pokazuju srodne tipove i sličan način slikanja kao slike u Šibeniku, Trogiru, Korčuli, koje vežemo uz krug majstora Blaža Trogirana. Ova dva poliptiha, istina, odudaraju u ponečem od slike u spomenutim mjestima, jer su im autori drugi majstori; ali to se odudaranje ne ispoljava u vidu jačeg utjecaja Bizanta i njegove umjetnosti.

To isto vrijedi i za središnje likove Marije na Ugrinovićevom poliptihu na Koločepu i Junčićevom poliptihu na Lopudu. Marija je na poliptihu na Koločepu odjevena u trećenteskni modri plašt sa zlatnim cvjetićima a na poliptihu na Lopudu u kvatroćenteskni

11) To bi naime proizlazilo iz piščeva izraza »kasnija«, koji on upotrebljava za Bogorodicu na Pelinama kao i iz pisanja, da se gotička forma javlja »tek« u Bogorodicama na Boninovu i u splitskoj Galeriji, up. Prilog poznavanju itd., n. dj., str. 74.

12) Up. Prilog poznavanju itd., n. dj., str. 74.

13) Up. K. Prijatelj, Slike domaće škole XV. stoljeća u Splitu, Split 1951., str. 21.

14) Mislim, da osim likova Marije i sv. Ivana do raspela u crkvi dominikanaca u Dubrovniku iz g. 1456. i poznata Bogorodica u svetištu Gospe od »Škrpjela« u Boki Kotorskoj jest djelo Lovre Dobričevića. Bogorodica na »Škrpjelu« je vrlo slična Bogorodici u crkvi na Dančama u Dubrovniku iz g. 1465. Svetište na otočiću »Škrpjelu« podignuto je u vezi navodnog čuda iz g. 1452., a te je godine majstor Lovro, prekinuvši svoj dugogodišnji boravak u Dubrovniku, radio u Boki Kotorskoj: Tadić je nedavno objelodanio dokument, iz kojeg vidimo, da je u veljači 1453. mletačka vlada potvrdila odluku mletačkog kneza u Kotoru, kojom je ovaj zbog zaslužnog rada bio oslobodio majstora Lovru od obavljanja dnevne i noćne straže, up. J. Tadić, Građa o slikarskoj školi u Dubrovniku XIII. do XV. v., Beograd 1952., knj. I. dio, br. 399.

zlatni brokat.¹⁵⁾ I motiv ptice u ruci Isusa na poliptihu u Koločepu jest zapadnjački a ne bizantinski motiv. Samo lice Marije ima, istina, na jednom i drugom poliptihu strogi izraz bizantinskih Marija. Ali i u kasnogotičkom mletačkom slikarstvu druge polovice XIV. i prve polovice XV. stoljeća kao i u dalmatinskom slikarstvu XV. stoljeća — od kojih je posredno ili neposredno poteklo slikarstvo XV. stoljeća u Dubrovniku — pored Marije u vidu ljupke i naivne djevojke zapadnjačkog, gotičkog porijekla, dolazi i Marija u vidu dostojanstvene matrone strogog bizantinskog izgleda. Ovu posljednju Mariju reproduciraju u ponekim svojim slikama mletački majstori Paolo Veneziano te Caterino i Donato u drugoj polovici XIV. stoljeća te još u prvoj polovici XV. stoljeća Jacobello del fiore.¹⁶⁾ U Dalmaciji spomenusmo već bizantinsku fizionomiju Bogorodice Blaža Trogirana u Gospi od Kaštela u Zadru. A možemo tome dodati Bogorodicu slikanu na crveno bojadisanoj dasci nepoznatog domaćeg majstora u katedrali u gradu Rabu i lik Bogorodice na poliptihu u privatnoj zbirci Strmić u Splitu porijeklom iz Šibenika.¹⁷⁾

Zbog svega ovoga, što sam iznio, mislim, da je forsirano i preuranjeno isticati jaču bizantinsku tradiciju kao opću specifičnu značajku dubrovačkog slikarstva XV. stoljeća.

U istom napisu Prijatelj piše o slikama XV. stoljeća u Šibeniku. Ja sam bio usvojio tvrdnju K. Stošića, da je pronašao u šibenskim arhivima podatke za autorstvo majstora Nikole Vladanova za tri poliptiha u Šibeniku: onog iz crkve sv. Grgura, onog iz crkve sv. Ante i onog, što se čuva u Gradskom muzeju. Prijatelj međutim je revizijom notarskog arhivskog materijala iz Šibenika, koji se danas nalazi u Zadru, mogao naći potvrdu samo za vjerojatno autorstvo ovog majstora u slučaju poliptiha iz sv. Grgura i to u pasusu pogodbe, koju je majstor sklopio g. 1432. s bratovštinom sv. Mihovila i u njoj se obavezao izraditi poliptih sličan onome, koji je on isti bio ranije izradio za bratovštinu i crkvu sv. Grgura. Poliptih naručen za bratovštinu sv. Mihovila je propao, a onaj iz sv. Grgura se sačuvao: to je veliki i kvalitetni poliptih danas u biskupskoj kapeli u Šibeniku.¹⁸⁾ Poliptih iz sv. Ante danas u biskupskoj kuriji

¹⁵⁾ Up. V. Lisičar, Koločep 1932, sl. 12 na str. 84 i J. Tadić, Grada o slik. školi u Dubrovniku, n. dj., knj. II, sl. 2—4 (Lopud). Vidi također, što sam napisao o brokatu u Junčića u »Anali hist. inst.« n. dj., str. 120—121.

¹⁶⁾ Up. R. van Marle, n. dj., IV Tab. 1, sl. 10, 30 i 34 i VII sl. 230. L. Testi n. dj. I 126, 183, 227, 233, 241, 244, 534 i I. IX.

¹⁷⁾ Up. za sliku u Zadru, Zad. slike i skulp. itd., n. dj. sl. 7; za onu u Rabu moj članak u »Recueil Unsenski«, Pariz 1932., II/2, sl. 123, a za onu u zbirci Strmić K. Prijatelj, Slike dom. šk. u Splitu, n. dj., sl. 5. Za Marije zapadnjačkog, gotičkog tipa uporedi moj članak u Rec. Usp., sveske R. van Marle n. dj. i ostalu u ovom članku navedenu literaturu.

¹⁸⁾ Nije točno, da sam u Rec. Usp. n. dj. II/2 pripisivao ovaj poliptih Dujmu Vuškoviću, nego sam upozorio samo na sličnost općeg rasporeda ovog poliptiha s opisom onog naručenog u Vuškovića.

je po mišljenju Prijatelja djelo domaćeg majstora, koji je poznao a možda i radio u radionici majstora Blaža Trogirana, dok je treći poliptih, koji je netragom nestao u vrijeme posljednjeg rata, odudarao od djela domaćih »primitivaca« i vjerojatno izvana importirano djelo.

Sa svim ovim se slažem; samo mi se čini, da se oba danas sačuvana poliptiha i veći iz sv. Grgura i manji iz sv. Ante mogu povezati uz krug utjecaja majstora Blaža Trogirana, ako se ovaj posljednji izraz u svojoj biti ispravno shvati. U posljednje doba povezano je više djela u raznim mjestima Dalmacije uz majstora Blaža. To je učinjeno s jedne strane na temelju nesumljivih podudarnih crta u oblicima i motivima, u likovima i detaljima više slikarskih djela, poliptiha i Bogorodica, u Šibeniku, Trogiru i Korčuli, a s druge strane zbog činjenice, da arhivski podaci svjedoče o boravku i radu majstora Blaža Trogirana u Trogiru, Splitu i Korčuli, osim Zadra i Dubrovnika, u prvoj polovici XV. stoljeća.¹⁹⁾ Tek daljnje detaljno stilsko proučavanje i daljnja otkrića arhivskih podataka moći će odrediti, da li se u pojedinom slučaju radi o ličnom majstorovu djelu, o proizvodu njegove radionice ili o utjecaju njegova rada i njegove radionice. U ovako široko shvaćeni krug utjecaja majstora Blaža uvrstio bih oba šibenska poliptiha: onaj iz sv. Ante je rad nepoznatog majstora čednije slikarske sposobnosti, a poliptih Nikole Vladanova iz sv. Grgura jest kvalitetno djelo nadarenog majstora s individualnom notom: i Prijatelj posve točno opaža, da se njegov poliptih odvađa od ostalih domaćih produkata slikarstva XV. stoljeća samo ličnim a ne općim crtama, jer predstavlja djelo značajnog majstora.

LJUBO KARAMAN

II.

Naš istaknuti historičar umjetnosti Ljubo Karaman, koji je svojim dugogodišnjim radom dao veliki doprinos proučavanju historije umjetnosti u Dalmaciji, u svom prilogu »O mjesnim grupama dalmatinske slikarske škole« se osvrće na moju radnju »Prilog zadarskom i šibenskom slikarstvu XV. stoljeća«, dijelom usvajajući, a dijelom ne prihvaćajući postavke, koje sam u njoj iznio. Kako se izmjenom mišljenja najbolje razjašnjaju stavovi i pojmovi, prihvaćam ponuđenu diskusiju, da bi se osvrnuo na sporna pitanja i istakao zašto ostajem kod svog starog stava.

Karaman se u prvom dijelu svoje recenzije zadržava na pitanju izvjesnih lokalnih specifičnosti Zadra, za koji sam rekao, da je u slikarstvu prve polovine i sredine XV. stoljeća imao jače naglašeni goticizam i direktniji dodir sa slikarstvom Venecije, nego li ostali

¹⁹⁾ Up. članak k. Prijatelja u Hist. Zborn. n. dj. passim.

dalmatinski gradovi, gdje se taj pečat osjeća na »možda više pučki, manje rafinirani način«. Može biti, da je baš taj izraz »možda manje rafinirani«, koji sam upotrebio, dao Karamanu utisak, da je naročito naglašavan jači kvalitet slikarstva u Zadru u to doba, premda to nije bila moja namjera. Izraz »manje rafinirani«, u mojoj radnji čak i ublažen prilogom »možda«, ne odnosi se na kvalitet slika, nego na izvjesnu graciju i eleganciju likova, koja ne mora imati veze sa umjetničkom većom ili manjom vrijednosti slike, već opisuje način izražavanja umjetnika, što se može jasno zaključiti iz čitavog teksta. Da refinement ne znači kvalitet, mogu nam dokazati brojni primjeri iz historije umjetnosti, od kojih je jedan od najočitijih kontrast sieneške i firentinske ranorenesansne slikarske škole, gdje se prvoj ne može ni izdaleka osporiti veći refinement, a drugoj još manje negirati veći kvalitet.

Kao što je Karaman iznio, podlogu za sintezu o izvjesnim specifičnostima zadarskog slikarstva prve polovine i sredine XV. stoljeća dale su mi četiri slike: »Marija s Djetetom« iz sakristije franjevačke crkve, poliptih u crkvi sv. Ivana u Stanovima, »Marija s Djetetom« iz samostana duvna sv. Marije (koja nam se sačuvala jako oštećena) i poliptih u franjevačkoj crkvi u Zadru. Hotimično sam izostavio iz te skupine (ali ne iz studije, gdje u bilješci 3 o njima opširnije pišem) sliku »Gospo od Kaštela«, koju je godine 1447. signirao slikar Blaž Trogirarin pod imenom »Blasius de Jadra« i poliptih, koji je godine 1493. izradio i signirao svećenik Petar »Jordanicus«. Nisam te slike izostavio iz svojega skupa »jer one stvarno nikako ne odgovaraju tezi o čistoj gotici bez primjese Bizanta«, što očito dokazuje činjenica, da sam ih naveo i analizirao u noti, već jer sam smatrao, da one ne ulaze u skup slika, na temelju kojih se može pokušati graditi fizionomija zadarskog slikarstva u prvoj polovini i sredini quattrocenta. Prva je, naime, djelo Trogirarina, bez obzira da li je on pod kraj života neko vrijeme radio i umro u Zadru, te kao takva ne može ući u karakterističnu grupu radova, koji nam, kao reliquiae reliquiarum nekoć bogatog zadarskog slikarstva toga vremena, mogu dati njegovu sliku i omogućiti rješavanje njegovih likovnih problema. Druga je nastala kasnije od vremena koje ispituje, kad je slikarstvo u gradu Zadru i u čitavoj sjevernoj Dalmaciji bilo već u punoj dekadenciji. Derivat je duboke provincijalizacije škole pri svome punome zalazu, te je logično, da je morala biti izostavljena.

Smatram, da nije potrebno mnogo dokazivati više naglašenu gotičku notu i uži dodir sa slikarstvom Venecije kod ostalih četiriju slika. Za veliki ugljanski poliptih u franjevačkoj sakristiji (za koji se slažem s Karamanom da je nastao pred samu sredinu stoljeća) i za sliku iz samostana sv. Marije, Karaman prihvaća u potpunosti moju analizu. Mislim, da se gore navedeni elementi teško mogu osporiti i »Mariji s Djetetom« iz franjevačke sakristije, ako analizirano nje-no produhovljeno i izražajno lice, ritam linija i kadencu njezinoga plašta, skalu boja u svim njezinim nijansama, dekorativne elemente

njezine haljine, ili pak negirati poliptihu u Stanovima, koji i svojim tronom, i specifičnom koncepcijom i naglašenom »S« impostacijom svetačkih likova, i igrom nabora Marijine odjeće potvrđuje našu tezu. Gospa iz franjevačke sakristije je i likovno vrlo zanimljiva, što ni malo ne umanjuje crvena pozadina, kojom slikar, svojim posebnim senzibilitetom, može postići katkad mnogo zanimljivije kolorističke kontraste, nego li fondom od blještavog zlata.

Karaman spominje, da je kod utvrđivanja značajki zadarskog slikarstva trebalo uzeti u obzir i slike iz zadarske okolice, koje su bile izložene u jeseni 1954. god. na izložbi »Zadarske slike i skulpture IX.—XV. stoljeća«. Te slike većim dijelom otkrio je zadarski historičar umjetnosti I. Petricioli, koji će ih i posebno objelodaniti. Mogu, međutim, istaknuti, da raspela iz Božave, Zaglava i sv. Krševana, koja se spominju pod br. 33, 34, 35 u katalogu te izložbe, a koja mi Karaman u bilješci 10 svoje radnje predbacuje, da nisam uzeo u obzir, nisu uopće slike, već drvene skulpture XV. stoljeća, te da ih zato nisam imao nikakva razloga analizirati u vezi s našim problemom. Ta izložba me je, međutim, baš svojim izloženim slikama učvrstila u tom uvjerenju. Slika »Mrtvoga Krista« iz župske crkve u Luki (Dugi Otok) dio je vrlo kvalitetnog poliptiha, koji, koliko po tom fragmentu možemo suditi, ima analogija sa onim ugljanskim i govori, nadmašujući ga svojim likovnim vrednotama, istim čistim gotičkim likovnim govorom. Tempera »Bogorodica s Djetetom«, porijeklom iz zadarske okolice, danas u splitskom privatnom vlasništvu, na granici između gotike i renesanse, potvrđuje također našu tezu o direktnom i čistijem prijemu forma iz Venecije, nego li u ostalim gradovima Dalmacije. U prilog nam ide, indirektno, i mnogo kasnija renesansna »Gospa na tronu« iz župske crkve u Tkonu, iz početka XVI. stoljeća, gdje se u — kako ju je ispravno nazvao Petricioli — »atrofičnoj gotičkoj arhitekturi baldahina« vidi posljednji derivat zakašnjelog goticizma.

Mislim, stoga, da hipoteza o jače venecijanskoj, gotičkoj, manje pučkoj noti u slikarstvu Zadra iz prve polovine i sredine XV. stoljeća nije »u zraku« i da, uz historijske i arhivske podatke, koje je Karaman ispravno nabrojio, stoje kao potvrda i slike same, premda su danas to samo blijedi ostaci onoga, što je nekoć bilo.

O pitanju izvjesnog jačeg »bizantinizma« u slikarstvu Dubrovnika prve polovine i sredine XV. stoljeća mislim pisati u okviru posebnog priloga o dubrovačkim domaćim slikarima, koji će slijediti priloge o dalmatinskoj slikarskoj školi u Splitu, Zadru, Šibeniku i Trogiru. Želim, stoga, samo upozoriti na par momenata u vezi sa Karamanovim osvrtom na to pitanje.

Kod obrađivanja slikarske fizionomije jednoga grada ili kraja u jednom određenom vremenu gradimo tezu na djelima, koja su za to mjesto i za to doba karakteristična i tipična, a ne na iznimkama i na djelima umjetnika iz vana. Stoga smo izostavili hotimice iz analize, iako smo ih spomenuli u radnji, sliku iz sv. Jakova na Pe-

linama, koja ima takve kvalitete, da Karaman (po našem mišljenju ne sasvim ispravno) pretpostavlja, da je lako, da je uvezena iz vana ili pak slike iz crkve sv. Đurđa na Boninovu i iz splitske Galerije sa likovima Madone i Djeteta, jer su tako usko vezane uz majstora Blaža iz Trogira. Takove karakteristične i tipične umjetnine vjerujem, međutim, da imamo u Ugrinovićevom i Junčićevom poliptihu, jer su djela slikara iz južne Dalmacije, koji su dugo u gradu djelovali, slikarstvom grada dominirali i tu imali plodne radione i mnogobrojne učenike i bili glavne ličnosti svoga vremena u slikarstvu Dubrovnika. Ne osporavam, da su i u ta dva poliptiha prodrli elementi gotike, ali likovi obiju Madona (a lik Bogorodice, centralnog i dominantnog lika na poliptihu nije detalj) hijeratski, svečani poput matrona, tamne puti i krutoga stava, govore neosporno o tome nešto jačem i dugotrajnijem bizantinskom pečatu u Dubrovniku, nego li u ostaloj Dalmaciji. Tim više ne smijemo zaboraviti, da su ta dva djela nastala godine 1434. i godine 1452. Taj »bizantinizam« je, naravno, ostvaren kroz prizmu zakašnjelog preuzimanja elemenata trećenteske Venecije, a da je tako dugo trajao smatram, da je jedan od razloga i sklonost za bizantirane forme, koju su jamačno svojim djelima bili stvorili i tzv. »grčki slikari«, koji su djelovali po raznim gradovima Dalmacije, a osobito u Dubrovniku i Kotoru kroz II. polovinu XIV. st. U tom smislu sam shvatio »ostavštinu« i »substrat« tih »pictores graeci«, kao jednu od komponenata za taj konzervativizam i bizantinizam, (iako je on došao kod domaćih majstora kroz prizmu Venecije) u ranijoj fazi razvoja dalmatinske slikarske škole, što ističem s obzirom na Karamanove zamjerke u »Peristilu«, I. str. 25—26.. Trećenteski elementi sa jakom bizantinskom notom se ne mogu osporiti i na likovima svetaca na Ugrinovićevom poliptihu, osobito na sv. Ivanu Krstitelju, a susrećemo ih — uvijek kroz prizmu mletačkog trecenta — i na likovima Marije i Ivana oko raspela u dubrovačkoj domenikanskoj crkvi, koje je likove naslikao godine 1456. Lovre Dobričević Marinov, gdje se gotički »hanchement« i kićeni okvir spajaju sa bizantinskim tretiranjem lica i načinom osjenjenja još u šestom deceniju quattrocenta. U Lovrinom poliptihu na Dančama ne će više biti traga tome »bizantinizmu«.

Kao analogne pojave jačeg bizantinizma u ostaloj Dalmaciji Karaman spominje i »Bogorodicu s Djetetom« u katedrali u Rabu i poliptih u zbirci Strmić u Splitu. Iako te slike nisu datirane, uvjeren sam, da su, na temelju njihove analize, prilično ranije od ovih dubrovačkih.

Drago mi je, što je Karaman usvojio moju impostaciju problema šibenskih slika. Slažem se i s tim, da se kod jednog slikara, u ovom slučaju kod Blaža Trogirana, može govoriti o ličnom majstorovom djelu, • proizvodu radionice ili o utjecaju njegova rada ili njegove radionice. Slučajno, baš u ovom svesku »Priloga« to radim baš za ličnost Blaža. Mislim, da je ipak predaleko staviti pod njegov utje-

caj i veliki šibenski poliptih, gdje su drukčije fizionomije likova i po izrazu očiju, i po nagibu glave, i po naglašenim kao otečenim obrazima, i po drukčijim proporcijama, a gdje su i različiti kolorit i ritam. Nikola Vladanov i Blaž Trogirani su svakako dvije od najznačajnijih ličnosti dalmatinske slikarske škole prve polovine XV. stoljeća. Dodirne tačke, koje su logična posljedica iste »likovne klime« i škole u kojoj su se razvijali, nisu dovoljne da pretjeramo u međusobnim uplivima pojedinih majstora.

Rješavanje problema specifičnosti mjesnih grupa u dalmatinskoj slikarskoj školi XV. stoljeća vrlo zakučasta. Ako je njihovom rješavanju ova diskusija nešto doprinijela, mislim da je postigla svoj cilj.

KRUNO PRIJATELJ